

УДК 80.81.2.9

А.В. СОТНИКОВ,
*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри іноземних мов і перекладу факультету слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ДЕЯКІ ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ МОВЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОМОВИ У ПРОСТОРІ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ)

Статтю присвячено розгляду деяких питань, пов'язаних із прагматикою вживання просодичних засобів мовлення в англomовному політичному дискурсі. Цей дискурс розглядається як багатожанровий різновид публічного мовлення, якому властиві своєрідний добір і організація певних структур мови відповідно до прагматичних настанов, цілей та умов спілкування, що склалися у процесі професійної діяльності політиків. Акцентуючи основні ідеї промови, мовець збалансовано відтворює, анафоричні та катафоричні типи зв'язків у тексті.

Ключові слова: просодія, дискурс, політичний дискурс, жанр політичної промови, анафоричні та катафоричні зв'язки.

Властивості мовних одиниць реалізуються у мовленні крізь призму комунікативно-прагматичної настанови або інтенції мовця. Саме за рахунок правильно обраної стратегії і тактик комунікації багатозначність мовної одиниці набуває прагматичної однозначності у висловлюванні на основі максимального підсилення зв'язку контексту, мовного акту та відповідного просодичного оформлення. Тому проблеми прагматики використання просодичних засобів мовлення як компонентів, що зв'язують воєдино семантику та прагматику дискурсу, є в лінгвістиці, по суті, невичерпними.

У лінгвістичній літературі різноманітним аспектам реалізації прагматичних завдань мовців приділяється достатня увага: зв'язок контексту внутрішньої культури й свідомості [1]; вплив прагматики на вибір фонетичних засобів [2]; прагматика, ціленастанова, засоби мовного вираження і правила сполучення смислів; прагматика й фактори вибору мови в соціальній взаємодії [3]; комунікативно-прагматичні норми й культура реалізації комунікативної інтенції [4] тощо. Звичайно, що це не повний перелік публікацій, присвячених розгляду існуючих аспектів дослідження поєднання прагматики дискурсу та його просодичної актуалізації. У цій площині бракує комплексних досліджень просодичних засобів актуалізації комунікативно-прагматичних інтенцій у політичному дискурсі.

Природа терміна «дискурс» настільки багатогранна, що, незважаючи на досить довгу історію його дослідження й численні праці у сфері дискурсивного аналізу, говорити про однозначне розуміння дискурсу та підходів до його вивчення вважається передчасним [5; 6]. Проблеми породження та інтерпретації дискурсу досліджувалися в багатьох аспектах, а саме, в семантичному [7; 8], психолінгвістичному [9], просодичному [10], соціолінгвістичному [11] та інших. Проаналізувавши спільне і загальне у дефініціях дискурсу у згаданих дослідженнях, ми зробили спробу виокремити ті моменти, які не викликають заперечень, і запропонувати таке кумулятивне визначення: дискурс є системною кореляцією певних складників, які опосередковують інформаційний обмін та комунікативні дії, а також співвідношення деяких операцій, результатом яких є передавання інформації від адресанта до адресата.

Комунікативна ситуація розглядається як єдність формально-семіотичного, когнітивно-інтерпретаційного та соціально-інтерактивного рівнів. Перший рівень співвідноситься з вербально-знаковою формою репрезентації дискурсу, другий – із закодованим та декодованим змістом, третій – із взаємодією комунікантів у соціальному середовищі, співвідношенням їх мети, стратегії та реакції. Рівні комунікативної ситуації взаємопов'язані та взаємозалежні. Іntenція зумовлює мовленнєві комунікативні стратегії побудови дискурсу та його тактики. У прагмалінгвістиці під дискурсом розуміється інтерактивна діяльність учасників спілкування, встановлення та утримання контакту, емоційний та інформаційний обмін, здійснення впливу один на одного, переплетення комунікативних стратегій, які миттєво змінюються, та їх вербальних та невербальних втілень у практиці спілкування, визначення комунікативних ходів у єдності їх експліцитного та імпліцитного змісту. Однією з основних ознак дискурсу, особливо політичного, є орієнтованість компонентів системи мови на досягнення мети, що знайшла відображення в положеннях про вмотивованість мовленнєвої діяльності.

Політичний дискурс є вираженням усього комплексу взаємовідношень людини та суспільства, і таким чином функціонально орієнтований на формування в реципієнтів певної картини світу або світогляду.

Виокремлюються такі семантико-прагматичні та комунікативно-функціональні категорії політичного дискурсу: *образ автора* (абстрагованість, персоніфікація, стиль, паратекстуальні компоненти), *адресація* (комунікативне лідерство та комунікативне партнерство), *інтенціональність*, *інформативність*, *оцінний компонент*, *конвенційний компонент* (використання кліше та термінів, ритуальність), *емотивність / експресивність*, *модальність*, *інтертекстуальність*, *соціокультурний контекст*, *форма комунікації* (усна та писемна, діалог та монолог), *засоби комунікації* (вербальні та невербальні) [12, с. 8–9].

Політичний дискурс актуалізується у таких жанрах, як промова політика, інаугураційне звернення президента, політичний документ (указ президента, зміст закону, комюніке), звіти уряду у парламенті, затвердження або обговорення бюджету [13]. Як багатожанровому різновиду публічного мовлення політичному дискурсу властива ціла низка специфічних засобів. Суть полягає не лише у вживанні специфічної детермінованої політичною діяльністю лексики, а й у своєрідному виборі й організації певних структур мови відповідно до прагматичних настанов, цілей та умов спілкування, що склалися у процесі професійної діяльності політиків. Політичні діячі усвідомлюють необхідність оволодіння таким стилем мовлення і нормами літературної мови, які можуть привести до бажаного ефекту. Будь-яка особа, що займається політикою, стикається з необхідністю правильного розташування, компонування мовних одиниць, тобто всього того, що становить суть та специфіку побудови промови [14, с. 86].

Основною формою репрезентації промов політиків, інаугураційних звернень президентів, політичних документів (указ президента, зміст закону, комюніке), звітів уряду в парламенті, затвердження або обговорення бюджету тощо є текст, який презентується у монологічній та діалогічній формах. Різновидами монологічного публічного мовлення у політичному дискурсі є: 1) виступ – публічне проголошення промови; 2) доповідь – прилюдне повідомлення на певну тему, виступ, промова; 3) заява – чиє-небудь повідомлення, звернення до когось із викладом певних відомостей, положень, думок; 4) звернення – сповіщення, розпорядження, заклик, промова, адресовані народові, певному колективу, організації; 5) послання – письмове звернення до когось-небудь, лист, звернення; 6) співчуття – чуйне ставлення до чийого-небудь горя, до чийось переживань. Основними різновидами публічного виступу є парламентський, привітальний та святковий виступи [15, с. 128–131]. Залежно від впливу на різні аспекти свідомості слухача та способу реалізації у мовленні цільової установки виокремлюють такі типи жанрів публічного мовлення: імператив (основа авторитарної промови), переконання (основа демократичної промови), провокація (основа ліберальної промови) [16, с. 103–104]. Крім цього, політичні промови поділяють за критерієм мети мовця та типу мовленнєвого акту [17, с. 57].

Структурна схема політичної промови включає обов'язкові та факультативні компоненти, при цьому порядок останніх зумовлюється комунікативно-прагматичною метою мовця. Тема виступу поділяється на декілька частин, або мікротем, які ритор розглядає у

своїй промові. Під мікротемами розуміють закінчені змістовно й структурно фрагменти виступу, в яких пропонуються окремі тези й аргументи на їх обґрунтування. Підпорядковані одній загальній темі, мікротеми виділяють за допомогою низки ключових слів, тобто, поняттєвих центрів тексту, що відрізняються додатковою інформативністю та разом зі словами повторної номінації визначають весь зміст і поняттєве сприйняття тексту. Залежно від кількості мікротем, на яких наголошує автор, промови поділяються на монотематичні та політематичні. Політематичні промови включають дві, три або чотири мікротеми [18, с. 99]. У лінгвістиці тексту антична трихотомічна схема, яка вважається типовою при побудові промови, зазнала подальшого уточнення за рахунок диференціації смислових інформаційних єдностей – комунікативних блоків: вступного (ВКБ), основного (ОКБ) та заключного (ЗКБ) [19, с. 102]. ВКБ – перший важливий елемент публічної промови, який психологічно й змістовно вводить слухачів у сутність виступу й процес його сприйняття [19, с. 104]. В ЗКБ можливе коротке повторення основних тез виступу, а також постановка перед аудиторією певних завдань [19, с. 106–107]. Тобто він має ретроспективну проєкцію, у зв'язку з чим, у пам'яті адресата відтворюється інформація з попередніх блоків тексту політичної промови, припиняючи, таким чином, подальший проспективний розвиток синтагматичних відносин.

Доцільним видається виокремлення п'яти елементів: інтродукції, головного епізоду, проблеми, епізоду-ілюстрації, аргументативного блоку [20, с. 2]. У нашій роботі ми розрізняємо три обов'язкові компоненти: інтродуктивний (ІБ), основний аргументативний (ОАБ) та заключний блоки (ЗБ). У ІБ вводиться тема промови, в основному аргументативному – визначається проблема, наводиться ілюстративний приклад та аргументи на користь актуальної проблеми, в ЗБ мовець акцентує основні ідеї промови.

Мовна діяльність людини, на думку В. І. Шаховського, зумовлена наявністю в ній певних потреб, які проявляються в інтенції [21, с. 48]. Тому умовою породження емоційного мовлення – а будь-яка публічна промова таким або іншим чином емоційна – є необхідність вплинути на емоційний стан, що змушує обирати стратегію побудови дискурсу, обумовлює добір мовних засобів, впливає на просодичну організацію дискурсу. На основі цього Л.А. Піотровська пропонує ототожнювати емоційний стан мовця з ілокутивною метою, а необхідність певним чином змінити емоційний стан адресата – з перлокутивним завданням [22, с. 45].

Лінійність [23, с. 13–14] тексту передбачає орієнтацію реципієнта або на ретроспективну (попередню), або на проспективну інформацію; таким чином, зв'язки поділяються на анафоричні (ретроспективні) та катафоричні (проспективні). На нашу думку, в політичних промовах мають збалансовано використовуватися обидва типи зв'язків з огляду на те, що глобальна тема виступу складається з низки локальних тем, і аудиторії для правильного тлумачення необхідно повертатися до попередніх тем і слідкувати за прогресією розгортання глобальної теми.

Список використаної літератури

1. Минкин Л.М. Аспекты синтезированной теории / Л.М. Минкин // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: «Філологія». – К.: КДЛУ. – 1998. – Т. 1. – № 1. – С. 20–24.
2. Ланчуковская Н.В. Прагматический аспект интонации в реализации иронии в англоязычном художественном тексте (экспериментально-фонетическое исследование): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: «Германские языки» / Н.В. Ланчуковская. – Одесса, 2002. – 213 с.
3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання / А.А. Калита. – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
4. Захарова О.М. Інтонаційна організація сучасного англійського мовлення / О.М. Захарова. – К.: Вид. НА СБ України, 2004. – 84 с.
5. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Совет. энцик., 1990. – С. 136–137.
6. Бисималиева М.К. О понятиях «текст» и «дискурс» / М.К. Бисималиева // Филологические науки. – 1999. – № 2. – С. 78–85.

7. Засекін С.В. Дискурсивні маркери англомовної бесіди: когнітивно-прагматичний аспект / С.В. Засекін // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2000. – Вип. 3А. – С. 184–188.

8. Кусько К.Я. Дискурс іноземної комунікації: концептуальні питання теорії і практики / К.Я. Кусько // Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів: Вид-во Львівськ. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2001. – С. 23–48.

9. Кунцевич С.Е. Психологические аспекты политического дискурса / С.Е. Кунцевич // Вестник Минского гос. лингвист. ун-та. Серия «Филология». – 2005. – № 4 (20). – С. 37–50.

10. Яковлева Е.В. Просодические образы в английской речи: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04: «Германские языки» / Е.В. Яковлева. – М., 2002. – 46 с.

11. Петренко А.Д. Актуальные проблемы языковой вариативности в аспекте мировой интеграции и глобализации: монография / А.Д. Петренко, Д.М. Храбскова, Д.А. Петренко, Э.Ш. Исаев. – Симферополь, 2011. – 204 с.

12. Эпштейн О.В. Прагмалингвистические особенности менасивного речевого акта (на материале английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: «Германские языки» / О.В. Эпштейн. – Самара, 2010. – 20 с.

13. Лук'янець В. Філософія дискурсу / В. Лук'янець // Вісник НАНУ. – 2002. – № 12. – С. 22–28.

14. Рыцарева А.Э. Интернациональная лексика: сущность и сферы функционирования / А.Э. Рыцарева // Вопросы филологии и лингводидактики: Сб. науч. ст. – Волгоград: Издательство Волгоградск. гос. ун-та, 2001. – С. 84–86.

15. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія / Л.Л. Славова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 357 с.

16. Зарецкая Е.Н. Теория и практика речевой коммуникации / Е.Н. Зарецкая. – М.: Дело, 2001. – 480 с.

17. Михальская А.К. Основы риторики. Мысль и слово / А.К. Михальская. – М.: Просвещение, 1996. – 416 с.

18. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с.

19. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П. Воробьева. – К.: Выща школа, 1993. – 200 с.

20. Сычевская Н.С. Структура и прагматика публичной речи (на материале англоязычного политического выступления и религиозной проповеди): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: «Германские языки» / Н.С. Сычевская. – Минск, 2008 – 23 с.

21. Шаховский В.И. Голос эмоций в русском политическом дискурсе / В.И. Шаховский // Политический дискурс в России – 2: Материалы рабочего совещания. – М.: Диалог МГУ, 1998. – 212 с.

22. Пиотровская Л.А. Лингвистическая природа эмотивных высказываний (на материале русского и чешского языков): дис. ... док. филол. наук / Л.А. Пиотровская. – СПб., 1995. – 52 с.

23. Давыдова А.Р. Тема-рематическая организация текста газетных сообщений: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04: «Германские языки» / А.Р. Давыдова. – Волгоград, 2009. – 21 с.

Статья посвящена рассмотрению некоторых вопросов, связанных с прагматикой употребления просодических средств речи в англоязычном политическом дискурсе. Данный дискурс рассматривается в качестве многожанровой разновидности публичного говорения, которой присущи своеобразный набор и организация структур речи в зависимости от прагматических установок, целей и условий общения, сложившихся в процессе профессиональной деятельности политиков. Акцентируя основные идеи своего выступления, говорящий сбалансировано воспроизводит анафорические и катафорические типы связей в тексте.

Ключевые слова: просодия, дискурс, политический дискурс, жанр политической речи, анафорические и катафорические связи.

The article is devoted to a number of issues concerning pragmatic usage of the prosodic means of speech within the English political discourse. This discourse is understood as a multi-genre variety of public speaking, which is characterized by a unique set of structures and organization of speech based on pragmatic attitudes, goals and communication conditions prevailing in the professional political activity. Emphasizing the main ideas of his\her speech, the speaker produces a balance between anaphoric and kataphoric types of links in the text.

Key words: prosody, discourse, political discourse, the genre of political speech, anaforic and kataphoric links.

Надійшло до редакції 24.10.2012 р.